

Klassieke Olympiaden 2019-2020

Pensum Latijn

Ronde 2

Inleiding

Van het leven van Decimus Junius Juvenalis weten we vrijwel niets met zekerheid. Hij leefde van ongeveer 60 tot ongeveer 140 na Chr. en is waarschijnlijk geboren in Aquinum in Latium. In Rome zal hij hebben behoord tot de intellectuele middenklasse. Na een opleiding in de retorica moet hij als cliënt een tijd afhankelijk zijn geweest van een rijke patronus. Later is hij zelf rijker geworden: hij bezat een boerderij met complete huishouding in Tivoli. In de tijd van keizer Domitianus was hij een aantal jaren retor en declamator in Rome. Als dichter trad hij vermoedelijk pas na de eeuwwisseling naar voren, wat verband kan houden met het tirannieke optreden van keizer Domitianus (81-96). Spot en satire hadden toen geen schijn van kans.

Satura tota nostra est (De satire is geheel van ons) zei Quintilianus in zijn handboek voor de redenaar. Dat is niet helemaal waar. Er zijn wel degelijk Griekse invloeden aan te wijzen. Wél is waar dat de Romeinen er een apart literair genre van hebben gemaakt. Het woord *satura* betekent eigenlijk: met allerlei vruchten gevulde schotel, mengelmoes. In dit genre werden allerlei onderwerpen gemoedelijk (bijv. door Horatius) of sarcastisch besproken. Maatschappelijke toestanden werden gehekeld en de menselijke zwakheden werden aan de kaak gesteld. Juvenalis is de meester van de satire met een hard en bijtend karakter en zo de voorloper van de satire in onze tijd. Volgens Ilja Leonard Pfeiffer is Juvenalis de vuigste, ruigste en beste Romeinse satiricus.

De organisatie bedankt Mark Mennema van het Stedelijk Gymnasium Schiedam voor het beschikbaar stellen van zijn materiaal waarop het pensum is gebaseerd.

Tekst

Juvenalis toont zich verdrietig maar vol begrip over het vertrek van zijn vriend Umbricius. Wie zou er niet Rome willen inruilen voor een rustige plaats als Cumae? Hij begeleidt Umbricius de stad uit en wordt overvallen door een nostalgisch verlangen naar de vroegere mystieke schoonheid van het platteland buiten Rome.

- 1   Quamvis digressu veteris confusus amici,
         laudo tamen, vacuis quod sedem figere Cumis
         destinet atque unum civem donare Sibyllae.
         Ianua Baiarum est et gratum litus amoeni
- 5   secessus. Ego vel Prochytam praepono Suburae.
         Nam quid tam miserum, tam solum vidimus ut non
         deterius credas horrere incendia, lapsus
         tectorum adsiduos ac mille pericula saevae
         Urbis et Augusto recitantes mense poetas?
- 10   Sed dum tota domus raeda componitur una,
11   substitit ad veteres arcus madidamque Capenam.
- 17   In vallem Egeriae descendimus et speluncas
         dissimiles veris. Quanto praesentius esset
         numen aquis, viridi si margine clauderet undas
- 20   herba nec ingenuum violarent marmora tofum!
- 12   Hic, ubi nocturnae Numa constituebat amicae,
         nunc sacri fontis nemus et delubra locantur
         Iudaeis, quorum cophinus faenumque supellex.
- 15   Omnis enim populo mercedem pendere iussa est
16   arbor, et eiectis mendicat silva Camenis.

Umbricius licht de redenen van zijn vertrek toe: in Rome is geen plaats meer voor eerlijke mensen. Ik ga dus naar Cumae, nu ik daar nog niet te oud voor ben. Ik laat Rome over aan de zwendelaars en de bedriegers.

21   Hic tunc Umbricius: 'quando artibus' inquit 'honestis
nullus in urbe locus, nulla emolumenta laborum,
res hodie minor est here quam fuit, atque †eadem† cras
deteret exiguis aliquid, proponimus illuc ire,

25   fatigatas ubi Daedalus exuit alas.
Dum nova canities, dum prima et recta senectus,
dum superest Lachesi, quod torqueat, et pedibus me
porto meis, nullo dextram subeunte bacillo,
cedamus patria. Vivant Artorius istic

30   et Catulus; maneant qui nigrum in candida vertunt,
quis facile est aedem conducere, flumina, portus,
siccandam eluvium, portandum ad busta cadaver,
et praebere caput domina venale sub hasta.

35   *Ze zetten hun vermogen en bestaan
voortdurend op het spel, terwijl ze vroeger
als muzikant of circuspersoneel
parasiteerden door het hele land.
En nu betalen zij, zij geven Spelen
en als de mensen met de duim omlaag
een bloedbad eisen, geven zij dat graag,
want volksgunst loont: van 't Circus thuisgekomen
wacht hun meteen de opdracht voor de bouw
van urinoirs! Maar ja, wat geeft dat nou?
Zij horen kennelijk bij die sujetten
die, als Fortuna weer eens lachen wil,
vanuit de straatgoot worden opgetild*
40   *naar 't wondere niveau van straattoiletten.*¹
41   Quid Romae faciam? Mentiri nescio; librum,

---

¹ De Nederlandse vertalingen zijn van de hand van M. d'Hane-Scheltema.

si malus est, nequeo laudare et poscere; motus
astrorum ignoro; funus promittere patris
nec volo nec possum; ranarum viscera numquam

- 45   inspexi: ferre ad nuptam quae mittit adulter,
      quae mandat, norunt alii;

Umbricius vertelt verder over oneerlijke praktijken in de stad. Daarna (vanaf r. 58) richt hij zijn pijlen op een bevolkingsgroep in Rome die hij absoluut niet kan uitstaan: de Grieken.

- 46   Niemand heeft mij nodig,
      ik voel me vleugellam en overbodig.
      Alleen een man die halfgeheime zaken
      in duisternis bedrijft is interessant;
50   want iemand die oprecht waarheid fluistert
      zal jou met zijn geheim nooit rijker maken.
      Een schurk als Verres heeft een vriendenkring
      van louter schurken. Maar bedenk dan wel,
      dat al het goudzand dat de donkere Taag
55   meewentelt naar de zee, nooit kan vergoeden
      dat je geen slaap meer vat, dat je mismoedig
      schijncomplimenten incasseert en dat je
      door invloedrijke vrienden wordt geweerd.
- 58   Quae nunc divitibus gens acceptissima nostris
      et quos praecipue fugiam, properabo fateri,
60   nec pudor obstabit. Non possum ferre, Quirites,
      Graecam Urbem; quamvis quota portio faecis Achaei?
      Iam pridem Syrus in Tiberim defluxit Orontes,
      et linguam et mores et cum tibicine chordas
      obliquas nec non gentilia tympana secum
65   vexit et ad Circum iussas prostare puellas.
      Ite, quibus grata est picta lupa barbara mitra!

rusticus ille tuus sumit trechedipna, Quirine,
et ceromatico fert niceteria collo.

Hic alta Sicyone, ast hic Amydone relictā

70 hic Andro, ille Samo, hic Trallibus aut Alabandis

Esquilias dictumque petunt a vimine collem,
viscera magnarum domuum dominique futuri.

Ingenium velox, audacia perdita, sermo
promptus et Isaeo torrentior: ede quid illum

75 esse putes. Quemvis hominem secum attulit ad nos:

grammaticus rhetor geometres pictor aliptes
augur schoenobates medicus magus: omnia novit
Graeculus esuriens; in caelum iusseris ibit.

79 Om kort te gaan: het was geen Mauretaniër, geen Sarmaat en geen Thraciër,
die vleugels aantrok, maar iemand die midden in Athene geboren is.

Samenvatting regels 81-248

Umbricius gaat nog wat langer tekeer tegen Grieken en andere buitenlanders. Dan volgt een tirade dat de kleine man niets bereikt. Daarna gaat hij in op de gevaren van de grote stad Rome, met name in de nacht.

Nu beschrijft Umbricius de middag (r. 249-267) en de avond (r. 268-277). Een levendig beeld van de talloze 'gevaren' die de gewone man bedreigen.

249 Nonne vides quanto celebretur sportula fumo?

250 Centum convivae, sequitur sua quemque culina.

Corbulo vix ferret tot vasa ingentia, tot res
impositas capiti, quas recto vertice portat
servulus infelix et cursu ventilat ignem.

Scinduntur tunicae sartae modo. Longa coruscat

- 255 serraco veniente abies, atque altera pinum
plaustra vehunt; nutant alte populoque minantur.
Nam si procubuit qui saxa Ligustica portat
axis et eversum fudit super agmina montem,
quid superest de corporibus? Quis membra, quis ossa
260 invenit? Obtritum vulgi perit omne cadaver
more animae. Domus interea secura patellas
iam lavat et bucca foculum excitat et sonat unctis
strigilibus et pleno componit lintea guto.
Haec inter pueros varie properantur; at ille
265 iam sedet in ripa taetrumque novicius horret
porthmea, nec sperat caenosi gurgitis alnum
infelix, nec habet quem porrigat ore trientem.

- .
Maar er dreigt meer nog. Denk maar eens hoe 's nachts
een dakpan van heel hoog jouw hersenpan
ontmoeten kan, hoe vaak kapotte kruiken
270 het raam uitvliegen en met volle kracht
de stoep beschadigen. Je bent wel stom
of heel naïef, wanneer je gaat dineren
zonder een testament op zak, want 's avonds
kan ieder open venster, waar nog licht is,
275 je noodlot zijn, als jij daar loopt te lopen!
Heus, je mag blij zijn en de hemel danken
wanneer het blijft bij lege schalen smijten.

Een gevaar in de late avond is het ontmoeten van een bullebak die uit is op een portie zinloos geweld of iemand die je wil beroven (r. 278-304). Een rijke man is hiertegen beter uitgerust dan de arme man. In de tijd van de voorvaderen was het veiliger in de stad (r. 305-314). Tenslotte (r. 315-322) vertrekt Umbricius.

278 Ebrius ac petulans, qui nullum forte cecidit,
 dat poenas, noctem patitur lugentis amicum
 280 Pelidae, cubat in faciem, mox deinde supinus;
 [ergo non aliter poterit dormire: quibusdam]
 somnum rixa facit. Sed quamvis improbus annis
 atque mero fervens, cavet hunc quem coccina laena
 vitari iubet et comitum longissimus ordo,
 285 multum praeterea flammaram et aenea lampas.
 Me, quem luna solet deducere vel breve lumen
 candelae cuius dispenso et tempero filum,
 contemnit. Miserae cognosce prohoemia rixae,
 si rixa est ubi tu pulsas, ego vapulo tantum.
 290 Stat contra starique iubet: parere necesse est;
 nam quid agas, cum te furiosus cogat et idem
 fortior? 'Unde venis' exclamat, 'cuius aceto,
 cuius conche tumes? Quis tecum sectile porrum
 sutor et elixi vervecis labra comedit?
 295 Nil mihi respondes? Aut dic aut accipe calcem.
 Ede ubi consistas; in qua te quaero proseucha?'
 Dicere si temptes aliquid tacitusve recedas,
 tantumdem est: feriunt pariter, vadimonia deinde
 irati faciunt. Libertas pauperis haec est:
 300 pulsatus rogat et pugnīs concisus adorat
 ut liceat paucis cum dentibus inde reverti.

Maar dan nòg steeds,
 als alle huizen stil zijn, alle winkels
 alom gegrendeld zijn, loeren er
 straatrovers of een vent die met een mes
 305 heel korte metten maakt ! Dat soort gespuis
 wordt van Pontijns moeras en Cumae's bossen,
 sinds men daarginds gewapend toezicht houdt,
 naar hier gejaagd als naar een park vol prooi.
 Vandaar die kilo's boeien, die men smeedt
 310 in elke smidse hier. De ijzervoorraad
 wordt grotendeels daaraan besteed, zodat
 een hark of een ploegschaar schaarse dingen worden.
 Hoe zalig leefden onze voorvaders
 toen koning en tribuun de eeuw regeerden
 en Rome met één kerker kon volstaan ...

315 Maar ik moet gaan, al ben ik lang niet klaar nog.
 De ezels muilen en de drijver staat
 mij met zijn zweep te wenken. Kijk de zon
 gaat avondwaarts. Vaarwel, wil aan mij denken
 en als je weer eens wegvlucht uit de stad
 320 en rust zoekt in Aquinum, roep mij dan
 uit Cumae naar jouw Ceres en Diana
 dan kom ik warmgelaarsd in hoger sferen
 luisteren – als dat mag – naar jouw Satiren.

Juvenalis, *Satiren* 3

Aantekeningen

1	digressus, -us veteris ... amici confusus	vertrek <i>nl. Umbricius (r. 21)</i> verward; <i>vul aan:</i> sum
2	quod + <i>coni.</i> sedem figo Cumae	het feit dat zich vestigen <i>kleine provincieplaats, niet ver van</i> <i>Napels; zie commentaar</i>
3	destino, destinare Sibylla	besluiten <i>legendarische profetes te Cumae</i>
4	Baiae amoenus	<i>beroemde badplaats vlakbij Cumae</i> prettig
5	secessus, -us vel praepono + <i>dat.</i> Prochyta Subura	afzondering zeker wel, tenminste verkiezen boven <i>een eenzaam eiland voor de kust</i> <i>van Cumae</i> <i>beruchte en ontstellend drukke wijk</i> <i>in Rome met een</i> <i>levensmiddelenmarkt, kraampjes en</i> <i>kroegen (zie commentaar)</i>
6	solus, -a, -um	eenzaam, verlaten
7	deterius (esse) deterior horreo + <i>acc.</i> lapsus, -us	<i>ACI afhankelijk van credas</i> slechter terugdeinzen voor, beven voor instorting
8	adsiduus	voortdurend
10	raeda	reiswagen
11	substitit subsisto, <i>perf.</i> substiti arcus, -us madidus Capena (porta)	<i>onderwerp: Umbricius</i> blijven staan boog vochtig <i>de Porta Capena (zie commentaar)</i>
17	Egeria spelunca	<i>zie commentaar</i> grot
18	veris quanto	<i>vul aan:</i> speluncis hoeveel
19	numen, -mina viridis, -e margo, -ginis	goddelijke macht groen rand, zoom
20	herba ingenuus violo, violare marmor, -oris <i>onz.</i> tofus	gras natuurlijk, authentiek geweld aandoen, schenden marmer tufsteen
12	Numa constituo + <i>dat.</i> nemus, -oris <i>onz.</i>	<i>zie commentaar bij regel 17</i> afspreken met woud
13	delubrum loco, locare	tempel, heiligdom verhuren

14	ludaeus cophinus faenum supellex supellex, -lectilis	Jood; zie <i>commentaar</i> mand hooi <i>vul aan:</i> est
15	omnis	huisraad <i>congrueert met arbor; de woordgroep is onderwerp van iussa</i> est
16	mercedem pendo eicio, -icere, <i>PPP</i> eiectus mendico, mendicare Camena	prijs betalen, geld opbrengen eruit gooien bedelen bronnimf, profetes
21	quando ars, -tis	aangezien vak, beroep
22	nullus locus emolumentum	<i>vul aan:</i> est voordeel, winst
23	res here quam fuit here † ... † eadem	<i>hier:</i> vermogen <i>lees:</i> quam here fuit gisteren <i>zie commentaar</i>
24	detero exiguus exiguus <i>abl. mv.</i>	<i>vul aan:</i> res afwrijven, afschuren klein van het kleine deeltje dat het was
25	fatigatas ubi fatigatus exuo <i>perf.</i> exui ala	<i>lees:</i> ubi fatigatas vermoeid uittrekken vleugel; zie <i>commentaar</i>
26	canities canities, -ei senectus	<i>vul aan:</i> est grijsheid <i>vul aan:</i> est
27	supersum + <i>dat.</i> Lachesis torqueo	over zijn voor <i>zie commentaar</i> spinnen
28	dextram subeo, -ire bacillum	<i>vul aan:</i> manum (onder)steunen stok
29	cedo + <i>abl.</i> istic	weggaan van daar
30	niger, nigri candidus verto, vertere in + <i>acc.</i>	zwart helder; wit veranderen in
31	quis conduco + <i>acc.</i>	= quibus (<i>dat. mv.</i>) een contract aangaan voor
32	sicco, siccare eluvies, -ei bustum cadaver, -eris <i>onz.</i>	droog maken overstroomd riool brandstapel lijk

33	praebeo caput venale	zichzelf te koop aanbieden (als slaaf)
41	Romae	in Rome
	mentior	liegen
42	nequeo	niet kunnen
	posco	ergens dringend om vragen
43	astrum	ster
	funus promitto	<i>i.v.m. een erfenis</i>
44	rana	kikker
	viscera onz. mv.	ingewanden; (zie commentaar)
45	nupta	getrouwde vrouw
45 en	quae	<i>betr. voornaamw. onz. met ingesloten</i>
46		<i>antecedent</i>
45	adulter, -teri	minnaar
46	mando, mandare	opdragen
	norunt	= noverunt
58	quae gens	<i>lees: gentem, quae</i>
	acceptissima	<i>vul aan: est</i>
	acceptus + dat.	geliefd bij
	divites nom. mv.	<i>zelfstandig gebruikt</i>
59	quos	<i>lees: eos, quos</i>
	praecipue bijw.	bij uitstek
60	Quirites	Romeinse burgers; <i>traditionele benaming</i>
61	quamvis quota portio ... ?	toch, een hoeveelste deel ... ?
	faex, faecis	droesem; uitschot
	Achaei	<i>vul aan: sunt</i>
	Achaei nom. mv.	Grieken
62	iam pridem	al sinds lang
	Syrus	Syrisch
	defluo, perf. deflui + acc.	afstromen naar
	Orontes	<i>rivier in de Romeinse provincie Syria</i>
63	tibicen, -cinis	fluitspeler
	chorda	snaar; <i>zie commentaar</i>
64	obliquus	scheef
	nec non	en zeker ook
	gentilis, -e	bij het volk behorend
	tympanum	tamboerijn
65	Circus	de Circus (Maximus)
	prosto, -stare	zich prostitueren, 'tippelen'
66	lupa	hoer
	pingo, PPP pictus	beschilderen
	barbarus	buitenlands
	mitra	hoofdband
67	rusticus	man van het platteland, boerenkinkel
	trechedipnon	feestkleding (of een avondschoen?) <i>Grieks woord waarvan de betekenis</i>

		<i>onzeker is; letterlijk: wat rent naar een diner</i>
68	Quirinus ceromaticus	<i>andere naam voor Romulus</i> <i>ingesmeerd met zalf van was; Grieks woord</i>
69-70	niceterium	<i>medaille; Grieks woord</i>
69	hic ..., hic ... Sicyone, Amydone etc.	<i>de een ..., de ander ...</i> <i>abl. van scheiding: uit Sicyon, Amydon etc.</i>
	Sicyon	<i>plaats in de Peloponnesus</i>
	ast	<i>maar</i>
	Amydon	<i>plaats in Macedonië</i>
70	Andros, Samos	<i>eilanden in de Egeïsche zee</i>
	Tralles mv.	<i>plaats in Caria (Klein Azië)</i>
	Alabanda mv.	<i>plaats in Caria (Klein Azië)</i>
71	Esquiliae	<i>de Esquillijn</i>
	dico a(b) + abl.	<i>noemen naar</i>
	vimen, -inis onz.	<i>wilgenhout</i>
	dictum	<i>congrueert met collem</i>
	collis, collis	<i>heuvel; bedoeld is de Viminalis</i>
72		<i>deze regel is een bijstelling bij het onderwerp van petunt (r. 71)</i>
	viscera	<i>zie regel 44; hier: bewoners</i>
	futurus	<i>toekomstig; hoort inhoudelijk ook bij viscera</i>
73	ingenium	<i>instelling, verstand</i>
	velox, -ocis	<i>snel, kweek, flitsend</i>
	perditus	<i>onmatig, verdorven</i>
	sermo, -onis	<i>gesprek, manier van praten</i>
74	promptus	<i>slagvaardig</i>
	Isaeus	<i>redenaar uit Noord-Syrië die eind eerste eeuw naar Rome kwam</i>
	torrens, -ntis	<i>onstuimig</i>
	edo	<i>uitspreken, zeggen</i>
75	quivis	<i>wie je ook maar wilt; iedere willekeurige</i>
76	grammaticus	<i>taalleraar</i>
	rhetor, -oris	<i>redenaar, leraar retorica</i>
	geometres, -ae	<i>meetkundige, landmeter</i>
	pictor, -oris	<i>schilder</i>
	alipites, -ae	<i>masseur</i>
77	augur, -uris	<i>vogelwichelaar</i>
	schoenobates, -ae	<i>koorddanser</i>
	magus	<i>tovenaar</i>
78	Graeculus	<i>Griekje</i>
	esurio	<i>honger hebben</i>
	in caelum iusseris	<i>lees: si in caelum iusseris ire</i>
249	celebro, celebrare sportula	<i>(in groten getale) bezoeken</i> <i>picknick</i>

	fumus	rook
250	conviva	tafelgenoot
	culina	keuken
251	Corbulo	<i>zie commentaar</i>
	vasum	kan, <i>mv.</i> vaatwerk
252	impono, <i>PPP</i> impositus + <i>dat.</i>	plaatsen op
	vertex, -icis	kruin
253	servulus	slaafje
	icursu	onder het lopen
	ventilo, ventilare	aanblazen
254	scindo	openscheuren
	sarcio, <i>PPP</i> sartus	herstellen
	corusco, -are	slingeren
255	serracus	(tweewielige) wagen; <i>zie commentaar</i>
	abies, -etis	den
	pinus	pijnboom
256	plaustrum	vrachtkar
	nuto, nutare	knikken, schudden
	alte <i>bijw.</i>	hoog, in de hoogte
257	procumbo, <i>perf.</i> procubui	voorover vallen, omdonderen
	qui saxa Ligustica portat anxius	<i>lees: axis, qui saxa Ligustica portat</i>
	Ligusticus	Ligurisch (<i>zie commentaar</i>)
258	axis, -is	as, wagen
	evertō, <i>PPP</i> eversus	omverwerpen, omgooien
259	os, ossis <i>onz.</i>	been, <i>mv.</i> beenderen
260	obtero, <i>PPP</i> obtritus	verbrijzelen
	vulgus	volk
	cadaver	<i>zie regel 32</i>
261	more + <i>gen.</i>	op de wijze van
	anima	ademhaling, zucht
	domus	<i>in deze passage: het thuisfront, de mensen thuis</i>
	securus	zorgeloos, onbekommerd
	patella	schotel, schaal
262	bucca	bolle wang
	foculus	haardje
	excito, -citare	aanwakkeren
	sono, sonare	geluid maken, rammelen
	ungo, <i>PPP</i> unctus	zalven
263	strig(i)lis, -e	krabber
	lintheum	linnen doek, handdoek
	gutus	olieflesje
264	varie <i>bijw.</i>	afwisselend, op uiteenlopende wijze
	ille	<i>bedoeld wordt de in de voorafgaande regels bedoelde</i>
		<i>gewone man</i>
265	taeter, taetri	afschuwelijk
	novicius	nieuweling, broekie
266	porthmea	<i>Griekse acc. ev.</i>

	porthmeus	veerman (<i>bedoeld wordt Charon, de veerman van de Onderwereld</i>)
	caenosus	modderig
	gurges, -itis	draaikolk
	alnus	els, bootje van elzenhout
267	nec habet quem porrigat ore trientem porrigo triens, -ntis	<i>lees: nec habet ore trientem, quem porrigat</i> overhandigen triens (<i>muntye van zeer geringe waarde</i>)
278	ebrius	dronken; <i>hier gesubstantiveerd</i> : dronkelap
	petulans, -antis	agressief
	caedo, <i>perf.</i> cecidi	aflossen, in elkaar timmeren
279	poenas do, dare lugeo + acc. amicum	gestraft worden, ervoor boeten rouwen om <i>lijdend voorwerp van</i> lugentis
280	Pelida, Pelidae	zoon van Peleus (= Achilles); <i>zie commentaar</i>
	cubo, cubare	liggen
	facies, -ei	gezicht
	supinus	achterover, op z'n rug
281	aliter <i>bijw.</i>	op een andere manier (<i>dan door iemand af te tuigen</i>) (<i>zie commentaar</i>)
	quibusdam	<i>dat. mv. van</i> quidam: voor bepaalde lieden
282	somnum facio, facere rixa improbus anni <i>mv.</i>	slaperig maken knokpartij, een robbertje vechten onbeschaamd, onbesuisd z'n jaren, z'n leeftijd
283	merum ferveo coccinus	pure wijn driftig zijn scharlakenrood (<i>kleur tussen rood en oranje in</i>)
	laena	wollen mantel (<i>zie commentaar</i>)
284	iubeo	<i>in deze passage</i> : het dringend advies geven
	comes, -itis	metgezel, 'body-guard'
285	multum flamma aeneus	<i>gesubstantiveerd</i> : een groot aantal vlam, <i>metonymie</i> : fakkel bronzen
	lampas, -adis	lamp
286	me	<i>lijdend voorwerp van</i> contemnit
	brevis, -e	<i>in deze passage</i> : zwak
287	candela dispenso, -pensare tempero, temperare filum	waskaars regelen zuinig omspringen met pit

288	prohoemion	voorspel
289	pulso, pulsare	beuken, klappen uitdelen
	vapulo, vapulare	incasseren, klappen krijgen
290	contra	<i>vul aan:</i> te
291	furiosus	waanzinnig, door het dolle heen
	et idem	en tevens
292	acetum	azijn, zure (flut)wijn
293	conchis, -is	boon
	tumeo	opgezwollen zijn, winden laten
293-	quis ... sutor	<i>lees:</i> qui sutor
294		
293	sectilis, -e	gesneden
	porrum	prei (<i>zie commentaar</i>)
294	sutor, -oris	schoenmaker, knoeier
	elixus	gekookt
	vervex, -ecis	oude ram
	labrum	bovenlip, kop
	comedo	samen eten
295	nil	= nihil
	calx, calcis	hiel, hak, <i>vandaar:</i> schop
296	edo	te voorschijn brengen, vertellen
	consisto	post vatten (<i>als bedelaar</i>)
	in qua te quaero proseucha	<i>lees:</i> in qua proseucha te quaero
	proseucha	synagoge
297	dicere si temptes aliquid	<i>lees:</i> si aliquid dicere temptes
	recedo	een stapje terug zetten
298	tantumdem est	het is om het even, het maakt niets uit
	ferio	meppen
	pariter <i>bijw.</i>	op gelijke wijze, 'net zo hard'
298-	vadimonia facio, facere	voor de rechtbank dagen,
299		aanklachten indienen
	pauperis	<i>gesubstantiveerd</i>
300	pulso, pulsare	<i>zie regel 289</i>
	pugnus	vuist, vuistslag
	concido, <i>PPP</i> concisus	aftuigen
	adoro, -orare	smeken

Commentaar

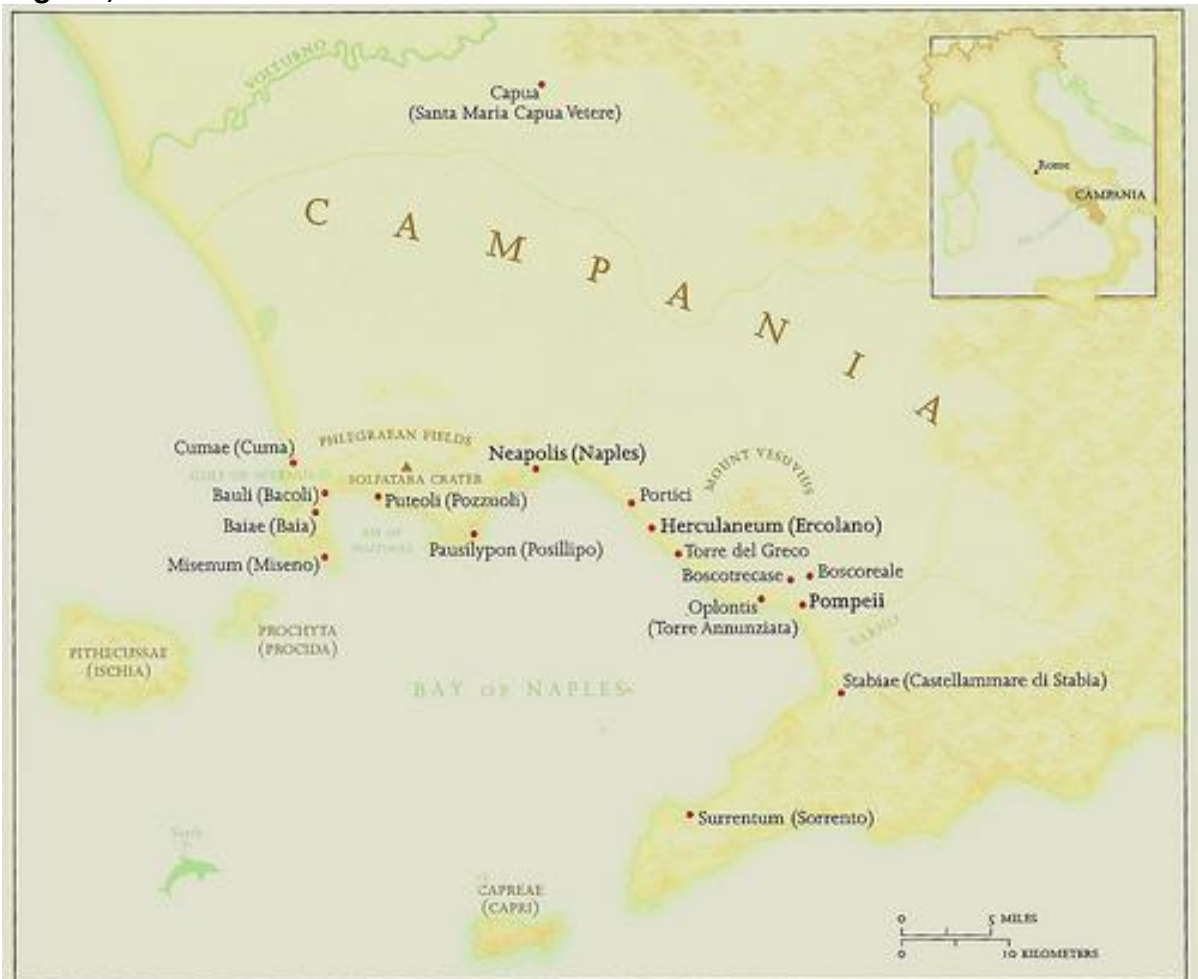
Dit commentaar is bedoeld om enige achtergrond te schetsen bij de lectuur. Het is niet zo dat alles uit dit commentaar in de wedstrijd zal worden bevraagd, maar de organisatie is van mening dat zinvol lezen van het pensum enig inzicht in de cultuurhistorische achtergrond veronderstelt.

De dactylische hexameter

Het schema van de dactylische hexameter is: _ uu, _ uu, _ uu, _ uu, _ uu, _ _.

Voor uitleg over het metrum verwijzen we naar de powerpoint die op de website www.klassiekeolympiaden.nl beschikbaar is gesteld.

regel 2, 4 en 5

Bron: Roadrunnersguidetotheancientworld.com

Juvenalis benadrukt dat de stad Rome overbevolkt is geraakt door de verhuizing van platteland naar de stad; daarom noemt hij Cumae (overdrijvend) leeg.

regel 9

Het voorlezen van poëzie heeft zich in de 1e eeuw na Chr. tot een tijdrovende bezigheid ontwikkeld.

regel 11

Omdat men het grootste deel van de dag Rome niet binnen mocht met een wagen, laadt hij de bagage bij de stadspoort in.

De *Porta Capena* is een van Rome's stadspoorten in de oude Serviaanse muur. Hier begint de *Via Appia*, die in zuidelijke richting gaat; erover passeert een aquaduct (zie de reconstructie), waarvan het water door de bogen van de poort druppelde.

Bron: Vroma.org

regel 17

Egeria is de naam van een waternimf; zij had een cultusplaats bij de *Porta Capena*. Zij is volgens de legende de 'nocturna amica' (zie regel 12) van koning Numa, de legendarische tweede koning van Rome, en deelde hem de wetten betreffende de godenverering mee.

NUMA & THE NYMPH

Bron: heritage-history.com

regel 14

De Joden kwamen er om synagoge te houden. Op de sabbat mochten zij geen vuur gebruiken en daarom gebruikten zij een mandje met hooi om hun eten warm te houden. Volgens anderen gebruikten zij het mandje voor eieren die ze bij de poort verkochten.

regel 16

Egeria behoorde tot de Camenae, die het veld hebben moeten ruimen voor de Joden.

regel 23

De kruisen geven aan dat de uitgever van de tekst ervan overtuigd is dat de tekst hier niet correct is, maar dat nog niemand erin geslaagd is de tekst te verbeteren. Wellicht is het een oplossing om *detero* hier op te vatten als "laten afschuren".

regel 25

Volgens de overlevering landde Daedalus na de noodlottige tocht met zijn zoon Icarus uiteindelijk in Cumae.

regel 27

Lachesis is een van de drie *Moirai* of *Parcae*, de schikgodinnen: traditioneel is de voorstelling dat Clotho de levensdraad spint, Lachesis de draad afmeet en Atropos deze doorknipt.

regel 29-30

Artorius en Catulus zijn verder onbekende figuren; kennelijk zijn zij door oneerlijke praktijken rijk geworden.

regel 33

De lans werd neergezet bij openbare verkopen als teken van (verandering van) eigenschaarschap. Het is onduidelijk welke oneerlijke praktijk hier bedoeld wordt. Mogelijk zichzelf verkopen voor veel geld om zich later voor veel minder vrij te kopen. Ook kan het zijn dat zij na de verkoop een wettelijke fout in de verkoping aantoonde of dat zij na een frauduleus failliet met veiliggesteld geld zich weer vrij kopen.

regel 44

Uit het bekijken van ingewanden van offerdieren werden voorspellingen gedaan; misschien werden hiervoor zelfs kleine dieren zoals kikkers gebruikt of Juvenalis overdrijft hier.

regel 52 Verres

Gouverneur (propraetor) van Sicilië van 73 tot 70 voor Chr. die zich op onwettige wijze verrijkt had. Hij werd aangeklaagd door M.Tullius Cicero, veroordeeld en verbannen. Hij werd het standaardvoorbeeld van de corrupte gouverneur.

regel 54 Taag

Rivier in Spanje en Portugal.

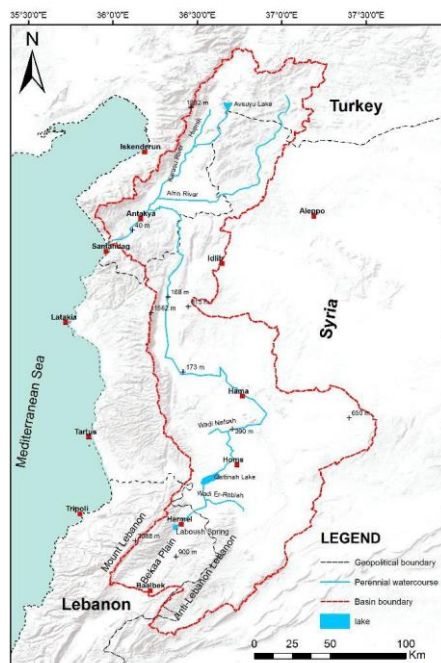

Bron: Wikipedia

regel 61 Graecam

In de tijd van Juvenalis waren er veel Grieken in Rome. Sommigen waren als vrijgelatenen opgeklommen tot hoge posities in het keizerlijk huis. Anderen waren als leraar of arts actief. Ongetwijfeld waren er ook werklozen die bereid waren tot welk werk dan ook.

regel 62 Orontes

Bron: keywordbasket.com (links); Wikipedia (rechts)

regel 63 chorda

Bedoeld zijn de snaren van een *sambuca*, een soort driehoekige harp met een schril geluid.

Bron: herbologymanchester.wordpress.com

regel 64 tympana

Detail van een mozaïek uit de *Villa del Cicerone* in Pompei.

Bron: Wikipedia

regel 65 Circus

Bron: Aviewoncities.com, maquette van het oude Rome in de tijd van keizer Constantijn.

Bron: Aviewoncities.com, de Circus Maximus nu.

regel 66 mitra

Door Romeinen geassocieerd met Lydiërs en Phrygiërs uit Klein-Azië.

Bron: Wikipedia

Dionysos met *mitra* (hoofdband) en *thyrsos* en een op de *kithara* spelende Ariadne (detail van de zogenaamde Vase Borghèse; Attische marmeren kylix, ca. 40–30 voor Chr., Louvre).

Bron: Wikipedia, Een bebaarde Dionysos leidt de Horai (seizoenen) (Romeinse kopie van hellenistisch neo-Attisch reliëf, 1e eeuw na Chr., Louvre).

regel 69 Sicyone, Amydone

De precieze locatie van Amydon is onzeker. Het lag aan de rivier de Axius in Paeonia, een landstreek in Macedonië.

Bron: mlahanas.de

Bron: Stilus.nl

regel 70 Andro, Samo

Bron: worldofmonopoly.com

regel 70 Trallibus, Alabandis

Tralles ligt aan de rivier de Maeander, Alabanda iets ten zuiden ervan in Caria, een landstreek in het westen van het huidige Turkije.

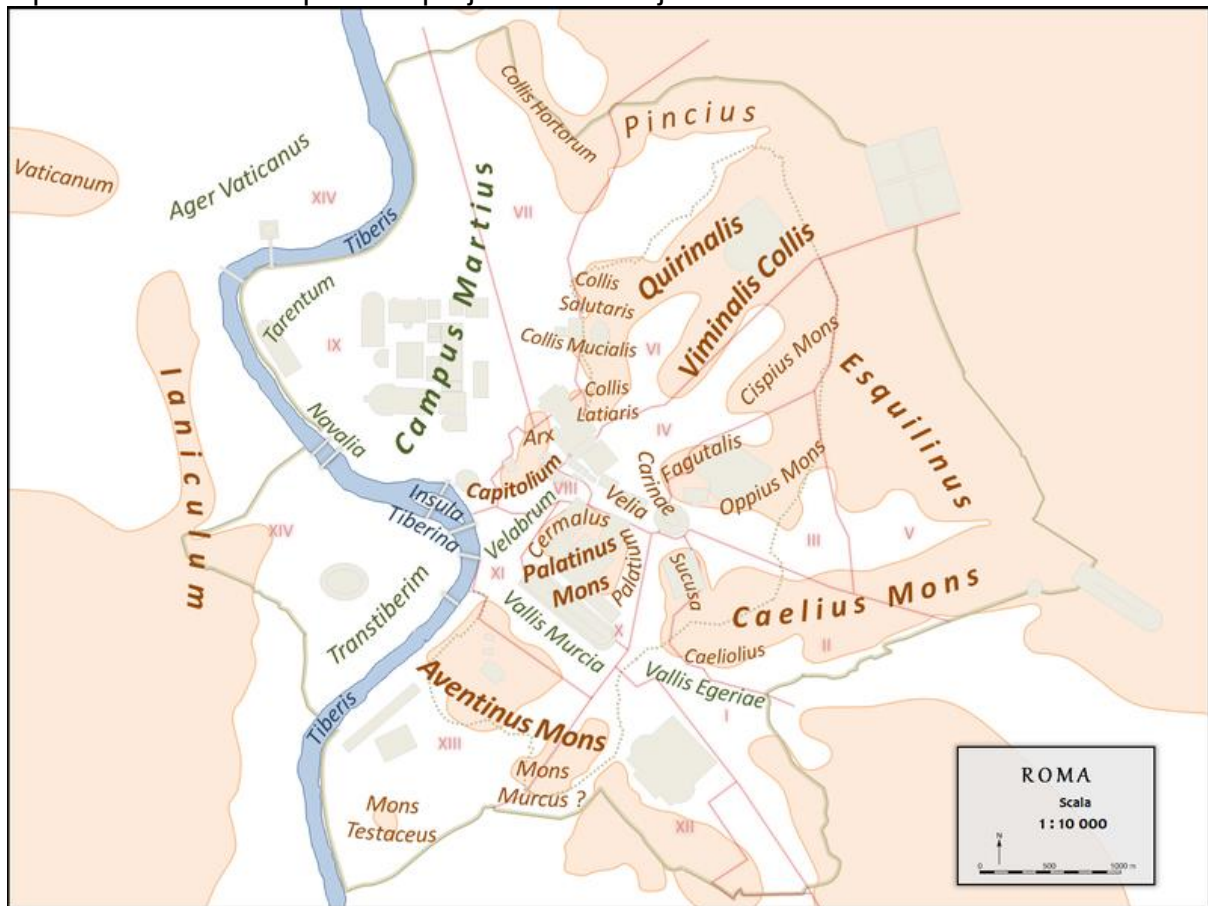

Bron: Wikipedia

regel 71

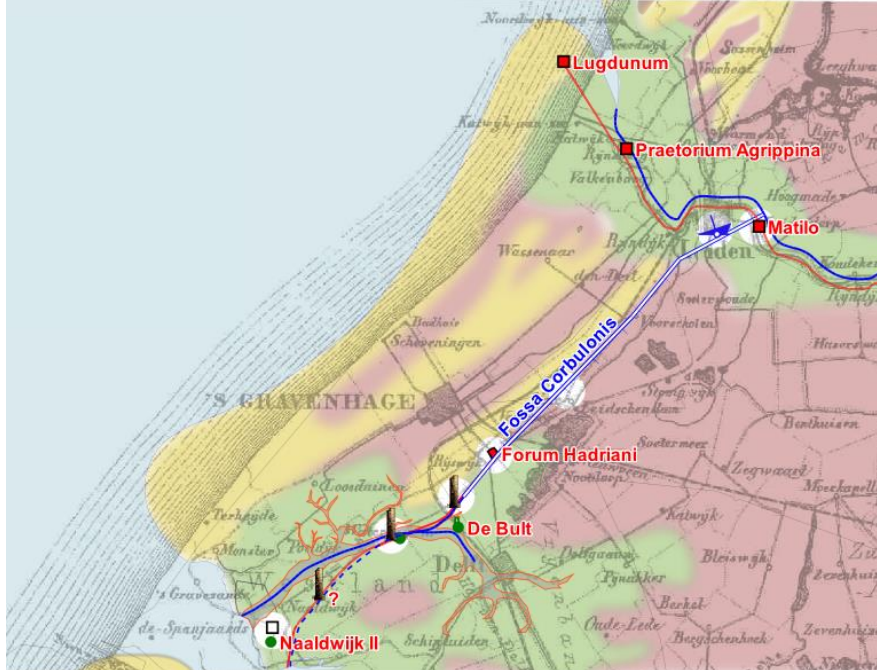
Op de Viminalis en op de Esquilijn woonden rijke Romeinen.

Bron: Wikipedia

regel 251 Corbulo

Cn. Domitius Corbulo was consul (circa 45 na Chr.), een kundig generaal, een man met een strenge discipline. Hij was succesvol actief in Germanië en in het oosten, maar werd in 67 door Nero tot zelfdoding gedreven. Hij stond bekend als een stier van een vent met enorme kracht. Omstreeks 50 na Chr. liet hij een kanaal graven in Zuid-Holland tussen de mondingen van Rijn en Maas.

Bron: Wikipedia

regel 255 serracus

Het verbod om met een wagen overdag in de stad te rijden gold niet voor wagens met bouwmaterialen.

regel 257 Ligustica

Het beste marmer kwam van Luna op de grens van Liguria en Etruria, vlakbij Carrara.

Bron: romaeredidunimpero.altervista.org

regel 261-263

Het kan verbazen dat een arme Romein toch zijn eigen slaven heeft. Maar het is bekend dat de dichter Horatius, die eenvoudig leefde, drie slaven had die hem zijn diner serveerden.

Het was gebruikelijk om voor het diner een bad te nemen met olijfolie als zeep en strigiles om dit weer af te schrapen.

Bron: Wikipedia

regel 264-267

De ongelukkige is niet begraven, moet daarom op de oever van de rivier de Styx blijven en mag de onderwereld niet in; hij heeft immers ook geen muntje bij zich om de veerman te betalen.

Bron: Wikipedia, door Gustave Doré

regel 280 Pelidae

In de *Ilias* van Homerus wordt beschreven hoe Achilles na de dood van zijn vriend Patroclus een slapeloze nacht in wanhoop doorbrengt. Het is natuurlijk zeer ironisch om het lijden van de edele Achilles te vergelijken met dat van de bullebak.

regel 281

De haken om dit vers geven aan dat de uitgever vindt dat deze regel geschrapt moet worden.

regel 283 coccina laena

Dergelijke mantels werden gedragen door rijken en waren een teken voor anderen dat men beter uit de weg kon gaan.

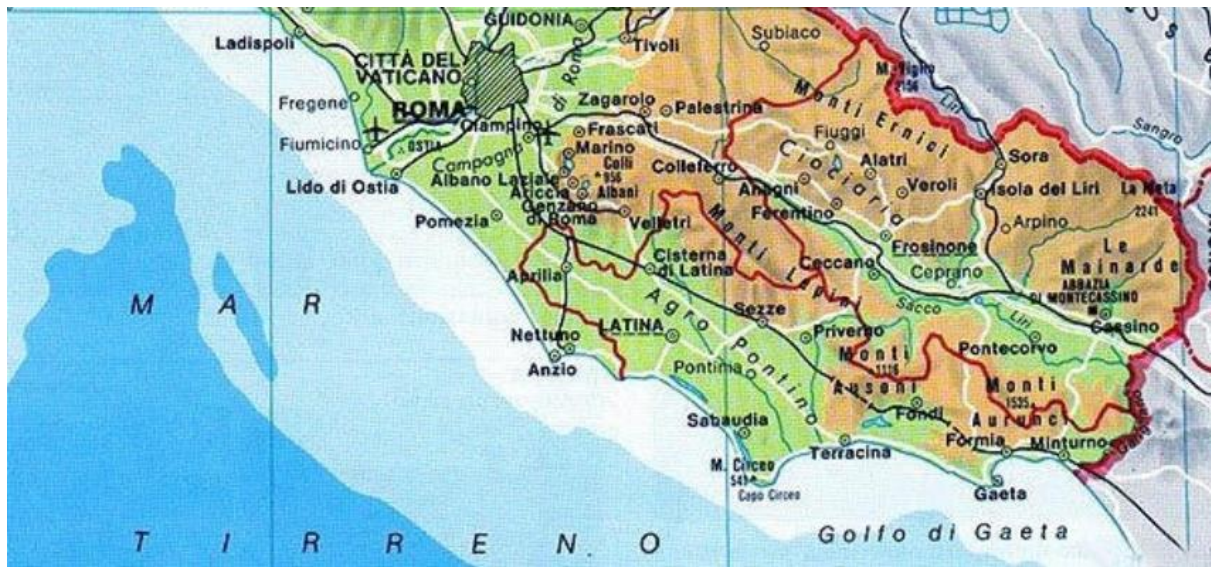
regel 293 sectile porrum

Het gevolg is dat hij uit zijn mond stinkt. Verder was dit (en ook het in regel 294 genoemde) goedkoop eten voor de lagere klasse.

regel 306 Pontijns moeras

Dit was moerasgebied in *Latium* in Midden-Italië ten zuidoosten van Rome. Het is een vlakte van variërende breedte van noordwest naar zuidoost van *Velletri* naar *Terracina* langs de Tyrreense Zee. Het gebied heeft een oppervlakte van ongeveer 775 km². De *Via Appia* doorkruist de moerassen. Pas onder Mussolini is het gebied drooggelegd en het heeft nu de naam Agro Pontino.

Bron: huis.altatuscia.nl

regel 320 Aquinum

Geboorteplaats van Juvenalis, ten zuiden van Rome (nu Aquino); er waren tempels van Ceres en van Diana.

Bron: Stilus.nl